

De lucifer / conform zijn opdracht / communiceerde verbrandend

The match / in accordance with orders / communicated burning

Ik ben de *Verzamelde gedichten* van Hans Faverey, meer bepaald de eerste editie, derde druk, verschenen bij De Bezige Bij in maart van het jaar 2000. I'm also *Against the Forgetting / Selected poems* by Hans Faverey, translated by Francis R. Jones and published by New Direction Publishing in 2004. Zo stel ik mij voor aan een lezer die mij komt halen bij de balie van de bibliotheek. De lezer kiest voor het Nederlandse origineel en we zoeken een stille plek waar we ons beide comfortabel voelen – op harde stoelen tussen de rekken, in leeszetels tussen kranten en poëzie, op betonnen banken achter een heester in de binnentuin of rechtstaand leunend tegen de vensterbank, met zicht op de daken van Brussel of een straat in Amsterdam. 'We hebben een half uur met elkaar', zeg ik dan, 'zit u gemakkelijk zo?' Ik som de hoofdstukken op waaruit ik besta – Gedichten 1; Gedichten 2; Chrysanten, roeiers; Lichtval; Zijden kettingen; Hinderlijke goden; Tegen het vergeten; Het ontbrokene – en bied de lezer de mogelijkheid om mij te openen in een hoofdstuk naar keuze.

Stilstand

in aanbouw, afbraak
in aanbouw. 'Leegte,

zo statig op haar stengel';
[...]

Aan het eind van het gedicht laat ik een stilte vallen en maak een gebaar dat lijkt op het omslaan van een bladzijde, als uitnodiging om verder te gaan. Een knik van mijn lezer betekent bevestiging, maar hij kan mij ook vragen om het gedicht te herhalen, om te pauzeren, of om een ander hoofdstuk aan te snijden.

Aan zijn zeer netelige draad
daalt neer in de afgrond

een kleine soevereine spin en schuift
mijn lichaam terzijde. Het is een spin,

Na een half uur lezen en gelezen worden, wandelen we samen terug naar de balie, al napratend. De kans is groot dat we op de gang een ander boek tegenkomen dat met een

lezer onderweg is – *Bartleby, Four Quartets, of Een dag in het jaar* –, dan steek ik even mijn hand op, als een tramchauffeur die een collega groet die in de andere richting rijdt. Aan de balie krijgt mijn lezer zijn tas en mantel terug en voor hij richting buitendeur wandelt, drukt hij mij stevig de hand. ‘Dag boek, nog veel succes!’ ‘Dank u, nog een fijne dag.’ Ik eet een appel, drink een slok water, en wacht tot een volgende lezer mij komt halen.

Zo verloopt typisch een namiddag tijdens het project *Time has fallen asleep in the afternoon sunshine* van de Noors-Brusselse choreografe Mette Edvardsen. De inspiratie en de titel van het project komen uit Ray Bradbury’s roman *Fahrenheit 451* uit 1953, waarin een toekomstmaatschappij wordt geschetst die boeken verbiedt. (De protagonist Montag maakt deel uit van een speciale *fire brigade* die verborgen boeken opspoot en verbrandt. Wanneer hij in opstand komt tegen zijn eigen dienst, moet hij vluchten en komt terecht bij een verzetsgroep die langs voormalige spoorwegen door de bossen dwaalt. Elk van de leden heeft zich toegelegd op het van buiten leren van een klassieker uit de literatuur of de filosofie, woord voor woord. Ze nemen de titel van hun boek als naam (Montag maakt onder andere kennis met *Republic, Walden, en Gulliver’s Travels*) en geven de tekst door van generatie op generatie, geduldig wachtend op het moment waarop de boeken opnieuw in de openbaarheid kunnen treden. (In tegenstelling tot de meeste toekomstvisies uit de naoorlogse tijd, schetst Bradbury geen dictatoriaal regime dat uitgaat van een autoritaire leider of een partij-elite, maar wel een ver doorgedreven populistische dictatuur. Naar eigen zeggen was zijn uitgangspunt de invloed van communicatietechnologie op de menselijke verhoudingen. In *Fahrenheit 451* gaat de macht uit van een soort van geavanceerde, interactieve versie van televisie. Wie er werkelijk aan de touwtjes trekt, wordt nooit duidelijk. De boeken werden verboden met algemene instemming; ze vormden immers geen bedreiging voor een regime, maar voor de mensen zelf. (‘For everyone nowadays knows, absolutely is *certain*: nothing will ever happen to *me*. Others die, *I go on*. There are no consequences or responsibilities.’) Boeken hebben geen direct praktisch nut en vormen geen doeltreffend entertainment, wie ze wil lezen, moet dus wel gek zijn of lijden aan een bizarre vorm van snobbisme.)) In het project van Mette Edvardsen is de context natuurlijk van een andere orde, maar de ambitie is gelijkaardig: een groep mensen heeft zich tot doel gesteld om elk een boek uit het hoofd te leren. Op bepaalde dagen, meestal in het kader van een kunstenfestival, zijn de boeken aanwezig in de lokale bibliotheek en kunnen door geïnteresseerde lezers gedurende een half uur worden “ontleend”. Het project werd opgestart voor het Playground Festival in Leuven in 2010 en is daarna gaan reizen door Europa. Bij elke editie worden twee of drie boeken van de oorspronkelijke groep uit Brussel aangevuld met nieuwe boeken in de lokale taal. Zo is er internationaal netwerk ontstaan van “levende boeken” dat voortdurend blijft groeien. Ik maakte mijn debuut als de *Verzamelde gedichten* van Hans Faverey in de voormalige Pinto bibliotheek in Amsterdam, in het kader van het *Something Raw Festival*. Daarna was ik de Engelse vertaling *Against the forgetting / Selected poems* in de Nationale Bibliotheek in Athene en in de Stadsbibliotheek van Trondheim.

Standstill

under construction, demolition
under construction. 'Emptiness,

so stately on her stem';
[...]

Tijdens het laatste *Kunstenfestivaldesarts* in Brussel was ik zowel de *Verzamelde gedichten* als *Against the forgetting*. We hadden toen postgevat in de Albertinabibliotheek op de Kunstberg, die al van bij de aanvang van het project als onze thuisbasis fungeert. In de cafetaria op de vijfde verdieping komen we regelmatig samen om te studeren, elkaar te lezen, of ervaringen uit te wisselen.

[...] If I'm sitting in my room
and I want to hear leaves,
I have to think of poplars.
or go hear poplars

where they are.

Have I ever heard
a chestnut leave fall in my head?
[...]

Time has fallen asleep in the afternoon sunshine is een project van onbepaalde duur en de praktijk is niet zozeer een voorbereiding op een performance, als wel een doel op zich. De leenmomenten tijdens de festivals geven het publiek een inkijk in die praktijk. De levende boeken kennen op zijn minst een half uur tekst, soms een uur, soms twee uur. Een paar boeken zijn al zo ver gekomen dat ze hun lezers het volledige werk kunnen aanbieden, gesteld dat die dat willen horen. Ik weet niet of ik er ooit toe zal komen om de volledige *Verzamelde gedichten* van Faverey uit het hoofd te leren....

[...] Tekort schieten
is minder verwerpelijk

dan zich te vergeten. [...]

... maar ik weet ondertussen wel dat het goed mogelijk is, je hoeft daarvoor niet eens over een uitzonderlijk geheugen te beschikken, slechts over een redelijke dosis tijd en wilskracht. Ik ken momenteel zo'n tachtig Favereygedichten in het Nederlands – een tiental uit elk hoofdstuk – en dan nog eens zestig in Engelse vertaling. Dat heeft mij geen buitengewone inspanning gekost. Het vraagt uren van studeren, dagen van rust, en momenten van herhaling om de gedichten dieper in het geheugen te laten zakken.

Tijdens de lezingen voor publiek herhaal ik de tekst zo vaak, dat hij daarna voor lange tijd gebeiteld zit.

Rook uit het rookgat,
het geruis in de trechter,
je sporen, zich achter-
volgend in het zand.

Aanvankelijk had ik het soms moeilijk om de gedichten uit elkaar te houden; ik had het gevoel dat elk beeld in gelijk welk gedicht van Faverey kon opduiken. Die verwarring is gaandeweg verdwenen, vermoedelijk omdat het opzeggen van de tekst mij noopte om bijkomende aandacht te besteden aan het ritme, en ritmisch gesproken bleken de Faverey-regels veel minder inwisselbaar dan visueel-inhoudelijk.

De onvlinder – de
grijze, gespikkelde – was hier.
Het ene geschenk: een toestel
om de tijd mee weg te zuigen
uit dingen, uit organismen.

Over het andere geschenk
[...]

Ook sommige gekunstelde wendingen – zo kenmerkend voor de Faveriaanse taal – hebben mij enige tijd en oefening gekost voor ik ze geheel zonder hapering vanuit het geheugen kon opzeggen.

[...]
al was ik het zelf
die op de oever zit, of
liever: op de oever ligt,
onder geoorde, zilver- of
amandelwilgen, daaraan al
zo lang zijn hangende
de harpen; de gewurgden.

Door voldoende herhaling werden dergelijke wendingen uiteindelijk volstrekt vanzelfsprekend; zoals je een rekoefening na verloop van tijd onder de knie krijgt. Het leren van Faverey als *stretching* voor mijn taal: die wordt uitgerekt en daardoor soepel.

Tussen de studiedagen door maak ik gebruik van dode momenten om de gedichten in mijn hoofd te herhalen: tijdens het wachten op de tram, tijdens het koken, onderweg naar de bakker, wanneer ik de slaap niet kan vatten. Soms gebeurt dat ook in weerwil van mijzelf en dringen gedichten zich onaangekondigd aan mijn gedachten op. Komisch wordt het wanneer Faverey-regels in mij opkomen als gevolg van een gebeurtenis in de werkelijke wereld. Een oude man kruist mij op het voetpad, de zon breekt door de wolken en ik fluister:

[...] his short cough, which
makes the sun break briefly through;
[...]

Voor elke gelegenheid is er wel een Faverey regel die van toepassing lijkt. Hij hoort het toch niet, denk ik dan, de goede oude Hans, hoe ik zijn poëzie als gelegenheidsregels misbruik, maar ik vraag hem voor de zekerheid toch om vergiffenis.

Even vaak komen dichtregels in mij op zonder de minste aanleiding. Op lege, doch wakkere momenten, waarop mij normaal gezien volstrekt banale gedachten invallen, omdat die toevallig op de eerste rij in mijn geest zaten, komen nu regels van Faverey naar voren, als mantra's.

Herkomst, noch heengaan.
Spade, noch zwaan.

[...] in order
to forget that he remembers
how a red kite hove into view

over the wheatwood
and clawed him to a shrew

De gedichten zijn deel van mij geworden, of ik ben deel geworden van de tekst. Ik heb een groter, tijdlozer universum mijn lichaam in gesmokkelt, ongeveer zoals ik niet in mijn koffer pas, maar mijn kostuum past wel in mijn koffer, en ik pas in mijn kostuum.

Als altijd maar de opening
door het geopende werd doorboord,
bleef uiteindelijk niets meer
over dan hetzelfde, [...]

Waardoor ik aan eeuwigheid heb gewonnen.

[...]
Te worden opgenomen in een groter

geheel, een droger sneller dier.

Een belangrijk verschil met een acteur die een theatertekst van buiten leert, is dat ik de tekst zo min als mogelijk interpreteer; dat is zowat de enige regieaanwijzing die Mette Edvardsen “haar boeken” heeft meegegeven. Zoals je ook een bergpad niet vraagt waarom het eerst naar links loopt en dan weer naar rechts, waarom er stenen liggen op het pad, waarom het naar beneden gaat en dan weer naar boven. Je hebt beslist om het pad te volgen, dus je volgt het pad, zonder het voortdurend te bevragen over zijn aard. Ik zie het niet zozeer als een kritiekloze houding, eerder als een kritiek die woord voor woord samenvalt met zijn onderwerp, zoals die van Lambkin Formento uit de *Kronieken van Bustos Domecq*, van Adolfo Bioy Casares en Jorge Luis Borges.

Ik leg mij neer bij wat ik zie
om het beter te kunnen zien. Krakend
komt het ei tot stilstand;
het is geen ei meer.

Wanneer een lezer mij vraagt naar mijn favoriete gedicht, naar analyse of biografische bijzonderheden, dan houd ik de boot af en antwoord dat ik het boek zélf ben en dus niets óver mezelf kan vertellen.

[...] Bont, uit de oksel
van een vos; een klok stelen,

en je oren dicht houden.

Het ei tegen de steen smijten.

Wat mij telkens opvalt wanneer ik naar mijn collega boeken luister, is hoezeer een dergelijke ervaring verschilt van het luisteren naar iemand die leest. De stem en het lichaam waaruit die stem voortkomt, lijken veel minder doorgeefluik en veel meer met de tekst versmolten. Terwijl je bij een lezing het gevoel hebt dat de persoonlijke interpretatie van de lezer altijd doorklinkt, zelfs bij de meest sobere lezing, stel je bij het luisteren naar levende boeken de minimale interpretatie die ze aan de tekst geven veel minder in vraag. Het is mij een aantal keer overkomen, tijdens lange dagen in de bibliotheek, dat ik onder het opzeggen van de gedichten aan andere zaken dacht en toch gewoon foutloos doorging, ik durf zelfs te zeggen, met niet minder bezieling, zoals je ook oplettend door de stad kan wandelen en denken tegelijkertijd. Dat toont aan hoezeer de gedichten een deel van mijn lichaam zijn geworden, eerder dan van mijn denken. En een lichaam neem je, gemakkelijker dan gedrukte woorden, aan voor wat het is. Misschien geldt dat niet alleen voor de interpretatie, maar ook voor de tekst *an sich*, je neemt hem voor een natuurfenomeen.

[...]
De lucifer,

conform zijn opdracht,
communiceerde verbrandend.

Een ander belangrijk verschil tussen *Time has fallen asleep...* en een publieke lezing, is het individuele karakter van de ontmoeting. Precies zoals met een papieren boek, trekt de lezer zich met het levende boek terug. En precies zoals je bij het lezen van een papieren boek bij aanvang soms moet zoeken naar een geschikte houding ten opzichte van het object – een hand of twee handen; op tafel, op bed, of in de lucht – zo is er ook met een levend boek bij aanvang soms een lichte fysieke ongemakkelijkheid. Lezer en boek kunnen zich niet verstoppen voor elkaar. Vrij snel – onder invloed van de woorden die door de ruimte klinken – ontstaat er een stabiele manier van samenzijn en verdwijnt die initiële ongemakkelijkheid. Sommige lezers blijven het boek in de ogen kijken, anderen kijken liever weg terwijl ze luisteren, of sluiten de ogen. Sommigen rusten voorovergebogen met hun kin in de hand en hun elleboog op de knie, anderen zitten rechtop, het hoofd lichtjes gebogen. Sommigen zitten onbeweeglijke stil, anderen pulken aan hun baard of halen hun hand door het haar. De houding van de lezer wordt echter nooit geheel passief, omdat hem de gelegenheid wordt geboden om het verloop van de lezing te sturen: hij kan bijvoorbeeld pauzes inlassen, vragen om langzamer te spreken, of naar een ander hoofdstuk springen. Waartoe dat kan leiden, ondervond ik in Trondheim, waar een Indisch-Noorse lezeres mij vroeg om het tweede gedicht dat ik bracht te herhalen. En dan nog eens. En nog eens. Dan vroeg ze mij naar de eerste twee regels, traag...

As soon as I raise my eyes
the invisible has slipped away

...en sprak zij mij na:

*As soon as I raise my eyes
the invisible has slipped away*

Vervolgens de eerste vier regels samen:

As soon as I raise my eyes
the invisible has slipped away
and I begin to see what I see:
memories of what I have seen

*As soon as I raise my eyes
the invisible has slipped away
and I begin to see what I see:
memories of what I have seen*

Op die manier ging ze verder mij te lezen en te leren, tot ze het gedicht zelf vloeiend uit het hoofd kende. “Thank you very much”, she said, and left the library with a smile. Wanneer ik dat gedicht daarna moest brengen voor andere lezers, hoorde ik haar stem in mijn achterhoofd dezelfde regels spreken, met minimale sporen van zowel Indische als Noorse klanken, in duet met mijn eigen stem en zijn lichtelijk Vlaamse tongval:

[...]
memories of what I have seen

and whatever I will see. By seeing
I keep remembering;

hoping that I exist.

[...]
memories of what I have seen

*and whatever I will see. By seeing
I keep remembering;*

hoping that I exist.

Wat blijft nazinderen wanneer ik, na afloop van een festival, samen met de andere levende boeken de bibliotheek heb verlaten en ik mijn alledaagse leven opnieuw opneem, is vooral de herinnering aan dergelijke bijzondere ontmoetingen met lezers. Daarnaast blijven de gedichten zelf nadrukkelijk aanwezig in mijn geest, opkomend in mijn gedachten op de gekste momenten, tot vervelens toe van de mensen in mijn omgeving. Vandaag, een half jaar na mijn laatste optreden, ken ik de gedichten nog zo goed als allemaal, al komen ze niet meer even vlot naar buiten. De vier of vijf gedichten die ik het laatst had gestudeerd, was ik alweer vergeten, die had ik nog niet voldoende herhaald om voor lange tijd in mijn geheugen te blijven plakken. Toch bleken amper twee uur studeren voldoende om alles weer even vlot te kennen als voorheen. Echter, als ik niets doe, zal de tekst langzaam uit mijn geheugen verdwijnen, veel sneller dan papier vergaat. Het project maakt de gedichten vluchtiger, immateriëler. Je kan er geen vinger op leggen als op gedrukte woorden, en zonder voortdurende praktijk zullen ze langzaam desintegreren. Maar paradoxaal genoeg maakt het project de tekst ook concreter, fysieker, doordat hij gedragen wordt door een stem die uit de diepte komt van een geheugen, van een lichaam, gevormd door de ervaring van jaren.

Haast zijn de ogen die je mooi vindt
al van rookkwarts, gaat het kwarts
dat jou aardig vind in rook op.

Die belichaming van de tekst staat zo zeer op de voorgrond, dat ik telkens weer verrast ben door de terugkerende vraag, of ik door het leren van Faverey een nieuw inzicht heb verworven in zijn poëzie. Nee, het spijt me zeer, geen nieuwe inzichten.

[...] Zoals men wel vraagt
aan een visser die met niets terug komt:
waar of de vis is. En dat hij antwoordt
zonder wrevel, zonder naijver:
de vis – die is in de zee.

Echter, mijn verhouding tot Faverey's poëzie is geheel veranderd – ik kan me zelfs niet meer indenken hoe ik de *Verzamelde gedichten* heb gelezen vóór ik met studeren ben begonnen. Evenmin kan ik mij voor de geest halen hoe proper, onvergeeld en ongekreukt mijn papieren origineel van *De verzamelde gedichten* ooit moet zijn geweest, voor ik het intensief ben gaan gebruiken. Daar staat het nu opnieuw in mijn boekenkast, in de poëzie-afdeling, tussen de E van Emmens en de G van Garcia Lorca, en tussen al die andere papieren boeken die, in tegenstelling tot levende boeken, geen leven hebben naast het boek-zijn, maar als dood op de plank blijven wachten tot ze eindelijk nog eens worden vastgepakt.

haast oesters.